

The Foundations and Indicators of the Islamic State from the Perspective of Majestic Ayatollah Khamenei

Elahe Sadeghi

Ph.D., Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

**Samaneh
Movahedi***

PhD Student, Department of International Relations, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Abstract

In 1978, the Islamic Revolution achieved victory with the aim of fighting injustice, oppression, tyranny, establishing security, freedom, independence, and most importantly, forming a single nation. After the victory of the revolution, the first Shiite democratic system was established under the title of Islamic Republic based on the principle of divine sovereignty (Islamism) and people's sovereignty (Republic). Undoubtedly, the establishment of an Islamic state is one of the ultimate goals of the Islamic revolution, so that the laws and rulings of the Islamic religion are implemented, which, in addition to regulating the current affairs of the people, also guides the direction of the society towards perfection and nearness to God. But until today, the actions and efforts taken were not enough and the Islamic state has not yet been realized in the real sense. Therefore, the explanation of Ayatollah Khamenei's point of view as the great leader of Iranian society and also as the most important Shiite thinker in the Islamic world regarding the foundations and indicators of the Islamic state is very effective and can be a guide for the formation and theoretical and practical activity of the Islamic state. Because during his leadership period, he explained the five stages of the objectives of the Islamic revolution (Islamic revolution, political system, Islamic state, Islamic society and Islamic civilization) and drew the Islamic state as the most important and third stage of this process and repeatedly They have emphasized the importance and necessity of forming an Islamic state as an important factor in the realization of Islamic civilization. Therefore, it is requisite

* Corresponding Author: S.movahedi@atu.ac.ir

How to Cite: Sadeghi, E., & Movahedi, S. (2023). The Foundations and Indicators of the Islamic State from the Perspective of Majestic Ayatollah Khamenei. *State Studies*, 9(33), 195-222. doi: 10.22054/tssq.2023.71453.1364.

and necessary to explain his point of view regarding the foundations and indicators of the Islamic state.

Question: This research seeks to answer the question that, from the perspective of Ayatollah Khamenei, how are the foundations and indicators of the Islamic state drawn?

Methodology: The method of this research is based on the qualitative content analysis method, in order to benefit from this method, attention was paid to the hidden themes of Ayatollah Khamenei's statements from 1981 to 2022 and inference and extraction of meaning was made from it. Thematic search of the word (Islamic State) among the statements of Ayatollah Khamenei was obtained with the help of MAXQDA software, and the search results of his statements were prepared in the form of a slip, which is about the topic of the foundations and indicators of the Islamic State. The next step after collecting the slips is the analysis procedure in three ways: purification, explanation and which is the structure analysis procedure of this research. The next step is to specify the units of analysis, which are divided into word (symbol), theme, character (personality), paragraph and title (item), and in this research, the unit of analysis is paragraph. The next step is coding to determine the categories. The next step is coding to determine the categories, which in this research was done in an open and inductive approach, because the qualitative view prevails in it. Therefore, for this coding, it is necessary to read and review the text of the statements 2-3 times, line by line, and then convert it into the smallest possible component, where similar codes are merged and categories are extracted from these codes. And finally, each of these categories is analyzed and interpreted.

Result and Discussion: Using qualitative content analysis method, three categories were determined regarding the foundations of the Islamic state and ten categories were determined regarding the indicators of the Islamic state, and each of these categories was analyzed and examined, and several points can be made from the findings. He deduced the basic:

- From the point of view of Ayatollah Khamenei, the Islamic state is the most important and the third stage of the five-fold process of the ideal of the Islamic Revolution, and if it is not fully realized, the Islamic society will not be formed.
- What distinguishes the Islamic state from other states; Its Islamic foundations and orientation are rooted in the connection between religion and politics in Islam, the necessity of social life and the necessity of realizing a virtuous life for the Muslim community in material and spiritual dimensions.
- From his point of view, the model of the Islamic State is the prophetic and Alawite state, which has indicators for the formation of

the Islamic state at present, the most important of which are justice-oriented, adherence to the standards of religious democracy (importance of people's vote and opinion)., anti-tyranny, law-oriented, value-religious orientation, preservation of Islamic identity, service, science-oriented, wisdom-oriented, fight against corruption, etc.

Keywords: Ayatollah Khamenei, Government, Islamic Government, Foundations and Indicators.

مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

الهه صادقی

دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

سمانه موحدی *

چکیده

آیت‌الله سید علی خامنه‌ای به عنوان رهبر جامعه ایران در خصوص پیشبرد آرمان‌های انقلاب اسلامی، دولت اسلامی را مهم‌ترین و سومین مرحله از فرآیند پنج مرحله‌ای پیشرفت و دستیابی به تمدن اسلامی می‌داند؛ البته ایشان معتقدند که به رغم تلاش‌های صورت گرفته، تاکنون دولت اسلامی در معنای حقیقی خود محقق نشده است. به همین منظور این مقاله به دنبال این است که به تبیین دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی بپردازد؛ زیرا از یک سو اندیشه‌های ایشان به عنوان یکی از تاثیرگذارترین صاحب‌نظران مسلمان شیعه می‌تواند الگوی نظری و عملی فعالیت دولت اسلامی باشد و از سوی دیگر ایشان، رهبری جامعه ایران را عهده‌دار هستند و نظرات ایشان، نسبت به هر فرد دیگری می‌تواند در امور مربوط به دولت تاثیرگذار باشد. بر این اساس، مقاله پیش رو، با روش تحلیل محتوای کیفی به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی چگونه ترسیم شده است؟ یافته‌های این پژوهش نشان داد که مبانی دولت اسلامی از منظر ایشان بر اسلامی بودن تاکید دارد که از سه رکن اسلام سیاسی، ضرورت زندگی اجتماعی و تحقق حیات طیبه تشکیل شده است. همچنین شکل‌گیری دولت اسلامی در سایه شاخص‌هایی نظیر جهت‌گیری ارزشی-اعتقادی، حفظ هویت اسلامی، پایبندی به موازین مردم‌سالاری دینی، خدمت‌گزاری، عدالت محوری، قانون‌گرایی، علم محوری، خردگرایی، ظلم ستیزی و سلامت اقتصادی با الگوگیری از دولت نبوی و علوی تحقق می‌یابد.

واژگان کلیدی: آیت‌الله خامنه‌ای، دولت، دولت اسلامی، مبانی و شاخص‌ها.

مقدمه

در سال ۱۳۵۷ ه.ش انقلاب اسلامی با هدف مبارزه با بی عدالتی، ظلم، استبداد، برقراری امنیت، آزادی، استقلال و از همه مهم تر تشکیل امت واحده به پیروزی رسید. پس از پیروزی انقلاب، اولین نظام مردم سالار شیعی با عنوان جمهوری اسلامی بر پایه اصل حاکمیت الهی (اسلامیت) و حاکمیت مردم (جمهوریت) بنیان گردید (-Khoramshad, 2006: 93). بدون تردید تشکیل دولت اسلامی از اهداف غایی انقلاب اسلامی بوده تا قوانین و احکام دین اسلام اجرا گردد که علاوه بر نظم دادن به امورات جاری مردم، جهت گیری جامعه را نیز به سمت کمال و تقرب الهی رهنمون سازد؛ اما تا به امروز، اقدامات و تلاش های صورت گرفته کافی نبوده و هنوز دولت اسلامی در معنای واقعی تحقق نیافته است. از این رو تبیین دیدگاه آیت الله خامنه ای به عنوان رهبر جامعه ایران و همچنین به عنوان مهمترین متفکر شیعی در جهان اسلام در خصوص مبانی و شاخص های دولت اسلامی بسیار تاثیر گذار است و میتواند راهنمای شکل گیری و فعالیت دولت اسلامی گردد. زیرا ایشان در طول دوران رهبریشان، به تبیین مراحل پنج گانه اهداف انقلاب اسلامی (انقلاب اسلامی، نظام سیاسی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن اسلامی) پرداختند و دولت اسلامی را مهمترین و سومین مرحله از این فرایند ترسیم کردند و به صورت مکرر به اهمیت و لزوم تشکیل دولت اسلامی به عنوان یک عامل مهم در تحقق تمدن اسلامی تاکید کرده اند. به همین منظور با توجه به اهمیت این موضوع از منظر ایشان، این مقاله به دنبال این است که به این پرسش پاسخ دهد که از منظر آیت الله خامنه ای، مبانی و شاخص های دولت اسلامی چگونه ترسیم شده است؟

پیشینه پژوهش

مرور منابعی چند پیرامون موضوع پژوهش حاضر موجب روشنتر شدن و آشنایی با طرح دیدگاهها و همچنین نارسایی های مربوط به مسئله پژوهش می شود. پژوهش های انجام شده پیرامون این موضوع به شرح ذیل است: مقاله «ماهیت دولت اسلامی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای» (Nouri, 2017) معتقد است که دولت اسلامی، ماهیت دینی دارد و با الگوگیری از دولت نبوی متناسب با شرایط امروز شکل می گیرد. مقاله «دولت اسلامی براساس بیانات مقام معظم رهبری» (Mehri, 2016) معتقد است که ویژگی های دولت

اسلامی سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، خدمت به مردم، خردگرایی، عدالت گستری و... می باشد. مقاله «مؤلفه های تدوین خط مشی های عمومی در دولت اسلامی با رویکرد تمدن سازی نوین اسلامی (دیدگاه آیت الله خامنه ای)» (Hosseinpour, and others: 2019) بیان کرده است که مؤلفه های تدوین خط مشی های عمومی در دولت اسلامی به عواملی چون اطلاعات، دانش و بصیرت بستگی دارد و این خط مشی ها باید به صورتی تنظیم گردد که در آن به ارزش های جامعه، مصلحت مردم، شایسته سالاری، اخلاق مداری و... توجه گردد.

همچنین مقاله «نظریه دولت در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای» (Lak Zaei: 2017) معتقد است ساختار دولت، بر پایه ولی فقیه و سه قوه مقننه، مجریه و قضاییه است که به صورت مستقل فعالیت می کنند. کارویژه دولت نظارت، هدایت و اصل اساسی، عدم دخالت دولت در زندگی مردم است؛ اما در مواقعی که مصلحت مسلمانان و اسلام اقتضا کند، در این صورت دولت می تواند در امور مردم دخالت کند. مقاله «نقشه راه دستیابی به دولت اسلامی جهت تحقق تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه ای» (Keshavar Shukri, Alizadeh: 2019) بیان کرده که دستیابی به دولت اسلامی به دو دسته عوامل ساختاری و کارگزاری بستگی دارد. در زمینه ساختاری به نهادسازی با شاخص های اسلامی و در زمینه کارگزار، نیز می توان به توجه کارگزاران دولت اسلامی به معنویت، عدالت، سلامت اقتصادی اشاره کرد. مقاله «دولت اسلامی و سنجش میزان آن در ایجاد تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» (molaei, 2018) بیان کرده که برای تحقق دولت اسلامی باید در سه سطح ساختاری، محتوانی و انسانی مؤلفه ها به کار گرفته شوند. مقاله «ماهیت و ارکان دولت اسلامی در دیدگاه آیت الله خامنه ای» (mohammadi, Nadir: 2018) معتقد است که دولت مجموعه ای از مردم، کارگزاران و نهاد هست که بدون همراهی آنها، تحقق دولت اسلامی ممکن نیست. مقاله «دولت اسلامی، شاخص ها و موانع تحقق آن در اندیشه مقام معظم رهبری» (Nori: 2017)، شاخص های تحقق دولت اسلامی را در سایه سلامت اخلاق، دوری از فساد، آن هوی پرستی، خود باختگی، ارتجاع می داند. با مرور منابع پیشین مشخص شد که این منابع با وجود دستاوردهای مهمی که داشته اند، اما اغلب تصویری تک بعدی از این موضوع ارائه کرده و ابعاد این موضوع را با روش توصیفی - تحلیلی بیان کرده اند و همین نقصان علت این پژوهش است. این پژوهش با روش

تحلیل محتوای کیفی، بیانات آیت‌الله خامنه‌ای را بررسی می‌کند تا ماهیت دولت اسلامی و تمام شاخص‌های آن مشخص گردد تا بتواند چراغ راهنما برای تحقق دولت اسلامی گردد.

مبانی مفهومی و نظری

تعریف و اهداف دولت: دولت در معنای لغوی به معنای مملکت، کشور، بخت، اقبال می‌باشد. دولت در معنای اصطلاحی در معنای خاص و عام به کار می‌رود. در معنای خاص، سازمان‌های اداری و اجرایی را در بر می‌گیرد که هیئت وزیران آن را اداره می‌کند و ریاست آن با ریاست جمهوری است. در معنای عام مترادف با حکومت است و شامل کلیه قوای سه‌گانه می‌باشد که دارای یک صفت بارز یعنی حاکمیت و سلطه در روابط داخلی و بین‌المللی است (Moin, 2007: 1581). همچنین در علم سیاست نیز مجموعه‌ای مشخص از نهادهای سیاسی واجد اقتدار غیرانتزاعی و پایدار و دارای حق انحصاری به کارگیری قدرت مشروع برای اعمال حاکمیت بر مردم سرزمینی مشخص است (Bashiriyeh, 2008: 26). علاوه بر این تعاریف، آشوری، دولت را ساخت قدرتی می‌داند که این ساختار به صورت نهادها و سازمان‌های اداری، سیاسی، نظامی و قضایی خود را نشان می‌دهد که در سرزمین معین بر مردمانی معین تسلط پایدار دارد و از نظر داخلی نگرهبان و از نظر خارجی پاسدار تمامیت سرزمین و منافع شهروندان خویش است (Ashori, 2012: 162). همچنین هیوود، دولت را از دریچه سه رویکرد ایده‌آلیستی، کارکردگرایانه و سازمانی مطالعه و بررسی کرده است. در رویکرد ایده‌آلیستی، دولت تجلی از خودگذشتگی همگانی است. در رویکرد کارکردگرایی دولت شامل مجموعه‌ای از نهادها است که وظیفه این نهادها، برقراری نظم و ثبات اجتماعی است. در رویکرد سازمانی دولت مجموعه از نهادهای عمومی است که مسئولیتش سازماندهی زندگی اجتماعی است که هزینه عموم مردم تأسیس شده است. همچنین مهمترین ویژگی دولت، حکمرانی و به کار بردن قدرت مطلق و عمومی بودن نهادهای دولتی، داشتن مشروعیت و در اختیار داشتن ابزار سلطه است (Heywood: 2013: 129-131).

بنابراین با توجه به تعاریف متفاوتی که ذکر شد، مشخص است دیدگاه واحدی در خصوص تعریف دولت وجود ندارد، اما براساس این تعاریف می‌توان اذعان کرد که از یک سو از منظر اغلب صاحب‌نظران سیاسی، دولت کیفیتی از ملت است و مجموعه نهادهایی است که توانایی اعمال قدرت را در سرزمین مشخص دارد (Nori, 2018: 137-138). از سوی

دیگر با توجه به دلیل اینکه، دولت‌ها برخاسته از نظام‌های سیاسی متفاوتی هستند و هر نظام سیاسی، به انسان و عالم هستی، نگاه متفاوتی دارد؛ دولت‌ها نیز با توجه به نظام سیاسی‌شان، اهداف متفاوتی دارند (Azimi shoshtari, 2009: 103) و به تبع آن نیز دولت اسلامی مبانی و اهداف خاصی دارد که برپایه آموزه‌های اسلام تعریف می‌گردد که از جمله اهداف دولت اسلامی، رشد و سعادت انسان در دو بعد مادی و معنوی، برپایی عدالت، آزادی، برقراری و استقرار امنیت، مبارزه با فساد و فقر و... است. همچنین دولت اسلامی دارای شاخص‌هایی نظیر حکمرانی مبتنی آموزه‌های اسلامی (Khamenei, 1996/1/6)، تکریم شأن و مقام انسان (Khamenei, 1999/9/1)، سوق دادن مردم در مسیر رشد و تعالی («Khabenei, 1990/7/29»)، توجه دولت به امر مادی و معنوی (Khamenei, 1998/4/22)، تأمین و حفظ حقوق مردم (Khamenei, 1999/4/5) و پرهیز از زورگویی، قانون‌گریزی، فساد اداری، و... است.

دولت و دین در نظام سیاسی اسلام: برای فهم رابطه دین و دولت (دولت دینی)، ضروری است ابتدا ماهیت و کارکرد دین بیان گردد و سپس رابطه دین و دولت تبیین گردد. ماهیت و کارکرد دین: واژه دین در لغت به معنای جزا، اطاعت، قهر، غلبه، انقیاد، خضوع، پیروی است (Alizadeh, 1992: 66-70). دین در معنای اصطلاحی مجموعه عقاید، اخلاق و قانونی است که برای رشد و کمال انسان‌ها و اداره جامعه ضروری است. همچنین در خصوص قلمرو دین، دو رویکرد در جهان اسلام مطرح است که عبارتند از: **الف. قرائت حداقلی از دین اسلام:** بر اساس این دیدگاه انتظار حداقلی از دین حاکم است. برخی از طرفداران این دیدگاه معتقدند که دین تنها رهنمودهایی برای رسیدن به سعادت و کمال اخروی انسان است و اساساً دایره قلمرو دین به بعد دنیایی انسان مرتبط نیست و اگر به تدبیر امور دنیوی پرداخت، دین نیز دنیوی و ایدئولوژیک می‌شود و این امر با جاودانگی آن در تضاد است. برخی دیگر اقلی بودن دین را اینگونه معنا می‌کنند که دین، موارد حداقلی لازم را در امور اجتماعی، سیاسی و اخلاقی مطرح کرده و نه بیشتر از آن را (Naderi, 2018: 64)؛ بنابراین چنین دیدگاهی، حضور دین را در عرصه اجتماع و سیاست رد کرده و قلمرو دین را محدود به سعادت اخروی انسان بیان کرده است (Abbasi, 2004: 134).

ب. قرائت حداکثری از دین اسلام: این دیدگاه معتقد است که دین از دو رکن تشکیل شده است رکن اول، وجود خداوند یکتا، نظارت و سلطه مطلقه بر جهان هستی را مطرح کرده که بدون لحاظ کردن خداوند، کل هستی معنایی ندارد. رکن دوم، برنامه تعیین شده برای حرکت به سوی اهداف قرب الهی است که احکام و تکالیف نامیده می‌شود. بنابراین دین به خصوص دین اسلام فقط مرتبط به کمال و سعادت اخروی انسان و در قالب توصیه های عبادی و اخلاقی نیست و تمام بعدها گوناگون عبادی، اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را دربر می‌گیرد. بنابراین دین اسلام سعادت مادی و معنوی انسان‌ها را در برمی‌گیرد (Nori, 2018: 140).

حاکمیت دین و دولت: منشأ حاکمیت دولت یا دینی یا غیر دینی است که به شرح ذیل می‌باشد:

الف- دولت غیردینی: دولتی است که نقش، وظایف و اهداف دولت مبتنی بر اراده بشری تعریف و برپا گردد و براساس آن مورد سنجش قرار گیرد؛ بنابراین دولتی که بر پایه دین و شریعت الهی بنیانگذاری نشده، دولت غیردینی است.

ب- دولت دینی: دولتی است که کارکرد و اهداف دولت و از همه مهم‌تر انتخاب حاکمان مبتنی بر اراده الهی و متون دینی تعریف و تبیین می‌گردد و براساس آن مورد سنجش و بررسی قرار می‌گیرد و همچنین معیار و میزان دینی بودن یک دولت به ارجاع به دین و پذیرش و مقبولیت مرجعیت دین در زندگی سیاسی است. همچنین در دولت دینی، ساخت عمومی قدرت سیاسی و شرایط برگزیدن حاکمان با معیارهای ملحوظ در نصوص دینی تعریف می‌گردد (Firhi, 2016: 23-27). با این توصیف تشکیل دولت دینی، ابزاری برای تحقق اهداف دین، یعنی سعادت و رستگاری انسانها در دنیا و آخرت می‌باشد.

نظریه‌های دولت در جهان اسلام: در جهان اسلام، نظریه‌های شکل‌گیری دولت اسلامی به دو رویکرد اهل تسنن و شیعه تقسیم می‌شود. نظریه‌های دولت در نظام سیاسی اهل تسنن به چهار نظریه اهل حل و عقد، استخلاف، شورا و استیلاء تقسیم‌بندی می‌شود (Haji, 192: 2007). در نظام سیاسی تشیع، نظریه‌های دولت به دو دوره حضور معصوم (ع) و دوره غیبت معصوم (ع) قابل تفکیک است:

الف. نظریه دولت در دوره حضور معصومین (ع) (امامت): امامت از ارکان اعتقادی اسلام از منظر شیعیان است که معتقدند خداوند بعد از پیامبر اکرم (ص)، امامان

معصوم (ع) را برای هدایت جامعه اسلامی و رهبری نظام سیاسی برگزیده است (firhi, 2016: 41-42).

ب. نظریه دولت در دوره غیبت معصوم (ع) (ولایت فقیه): در دوران غیبت امام دوازدهم (ع) که ایشان در رهبری امور جامعه، حضور فیزیکی ندارد؛ مصلحت آن است که رهبری و هدایت شیعیان به تعویق نیفتد و به همین منظور تشکیل نظام سیاسی مردم سالار دینی با محوریت ولایت فقیه نیاز است. بنابراین در زمان غیبت، فقیه حاکمیت دارد و حکومت از سوی خدا، پیامبر اکرم و امامان معصوم (ع) به فقها واگذار شده و این حق با تایید و موافقت مردم تحقق عینی می‌یابد (Misbahe yazdi, 2012: 21-22 and haji (sadeghi, 2007: 197-198)

بر اساس تقسیم‌بندی ارائه‌شده، می‌توان اذعان کرد که در زمان غیبت حضرت ولی عصر (عج) با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، اولین نظام مردم سالار دینی با عنوان جمهوری اسلامی ایران با محوریت ولایت فقیه شکل گرفت و به رسمیت شناخته شد. در نظام جمهوری اسلامی، برابر اصل پنجم قانون اساسی، ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه با تقوا، آگاه، عادل، شجاع، مدیر و مدبر است (Lak zaei, 2007: 50-54). با این توصیف، ولی فقیه مسئولیت حفظ کیان اسلام و تدبیر امور مردم را برعهده داشته و اصلاح امور آنان را براساس مقررات اسلام تضمین و تامین می‌کند؛ اما با گسترش اقدامات و فعالیت‌های حکومت، ولی فقیه برای اداره جامعه نیازمند افرادی متخصص است که قوای سه‌گانه به ایشان در اداره جامعه کمک می‌کنند؛ اما تمامی فعالیت‌های این سه قوه، تحت نظارت ولی فقیه صورت می‌پذیرد.

با این توصیف، با تأسیس نظام جمهوری اسلامی، فضای اجتماعی و سیاسی کشور مهبلی تشکیل دولت اسلامی گردید، دولتی که مقدمه ایجاد جامعه اسلامی است که در این خصوص آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «تشکیل دولت اسلامی، گامی برای تحقق جامعه اسلامی و در نهایت تحقق تمدن اسلامی است» (Khamenei, 2011/10/16).

روش پژوهش

از روش تحلیل محتوای کیفی^۱ برای پژوهش حاضر استفاده شده است. تحلیل محتوا، روشی تجزیه و تحلیل مطالعات کیفی است که به وسیله آن، داده‌ها خلاصه، توصیف و

تحلیل می‌شود (Momenei rad and others, 2013: 191). در واقع این روش، روشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و یا طراحی الگوهای شناخته شده می‌باشد. این روش، به پژوهشگران این فرصت را می‌دهد که اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کنند. عینیت نتایج به وسیله وجود یک فرایند کدبندی نظام‌مند تضمین می‌شود. بنابراین می‌توان اذعان کرد که این روش به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (Iman and Noshadei, 2011: 17).

برای بهره‌مندی از این روش، به مضامین پنهان بیانات آیت‌الله خامنه‌ای از سال ۱۳۶۰ تا ۱۴۰۱ توجه شد و استنباط و استخراج معنا از آن صورت گرفت. جستجوی موضوعی لغت (دولت اسلامی) از بین بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با کمک نرم افزار MAXQDA بدست آمد که نتایج جستجوی بیانات ایشان به صورت فیش تهیه گردید که حول موضوع مبانی و شاخص دولت اسلامی است. جدول ۱ فراوانی منابع مورد استفاده را نشان می‌دهد.

جدول ۱: منابع مورد استفاده پژوهش

واژه کلیدی	کتاب	مقاله	پایگاه اینترنتی دفتر نشر و حفظ آثار آیت‌الله خامنه‌ای
مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی	۳	۱۵	۳۵

گام بعدی پس از گردآوری فیش‌ها، رویه تحلیل به سه شیوه تخلیص، تبیین و ساخت‌بندی است (Mohammadpor, 2013: 105) که رویه تحلیل این پژوهش ساخت‌بندی است. گام بعدی مشخص کردن واحدهای تجزیه و تحلیل است که واحدهای تحلیل در قالب کلمه (نماد)، مضمون، کاراکتر (شخصیت)، پاراگراف و عنوان (آیتم) تقسیم‌بندی می‌شود که در این پژوهش، واحد تحلیل، پاراگراف می‌باشد. گام بعدی کدگذاری برای تعیین مقوله‌هاست. کدگذاری به دو صورت باز و بسته صورت می‌پذیرد. در کدگذاری بسته^۱، پژوهشگر برای تحلیل متن و انتقال مضامین از عبارات ثابت و مشخص شده که قبلاً دیگران استفاده کرده‌اند، بهره‌برداری می‌کند. این کدگذاری به هنگام اتخاذ رویکرد قیاسی^۲ انتخاب

1. Package Coding
2. Deductive

می‌شود که قصد دارد با مبنا قرار دادن مجموعه‌ای از اطلاعات مشخص از پیش تعیین شده صرفاً موارد مشابه و مخالفان الگو را شناسایی و کدگذاری نماید که در این کدگذاری، نگاه کمی غلبه دارد (Etratdoost, 2018: 300).

در کدگذاری باز^۱، پژوهشگر برای تحلیل متن و انتخاب مضامین از عناوین و عبارات ابتکاری استفاده می‌کند و هر آنچه از متن را برداشت نموده ثبت و ضبط می‌کند. این کدگذاری به هنگام اتخاذ رویکرد استقرایی^۲ انتخاب می‌شود که قصد دارد بدون هیچ پیش فرضی به مطالعه متن بپردازد. عمدتاً پژوهش‌های تحلیلی متون با این رویکرد و کدگذاری باز بوده و به همین دلیل نگاه کیفی در آن غلبه دارد (Etratdoost, 2018: 300-301). به همین دلیل مناسب‌ترین رویکرد برای تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، رویکرد استقرایی و کدگذاری باز است تا درک و فهمی عمیق از بیانات داشته باشیم. از این رو برای این کدگذاری لازم و ضروری است، متن بیانات ۲ الی ۳ بار، خط به خط مطالعه و بررسی شود و سپس به کوچکترین جزء ممکن تبدیل گردد که کدهای مشابه در هم ادغام می‌شود و از این کدها، مقوله‌ها استخراج می‌شود و در نهایت هر یک از این مقوله‌ها مورد تحلیل و تفسیر قرار می‌گیرد (Mohammadpour, 2013: 105104-105).

یافته‌های پژوهش

سؤال پژوهش حاضر این بود که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، شاخص‌های دولت اسلامی چگونه تعریف شده است؟ برای پاسخگویی به این پرسش، بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با روش تحلیل محتوای کیفی بررسی کردیم و مبانی دولت اسلامی در ۳ مقوله و شاخص‌های دولت اسلامی، در ۱۰ مقوله طبقه‌بندی گردید که هر یک از این مقوله‌ها بعد از جداول ۲ و ۳ و نمودارهای ۱ و ۲ به صورت کیفی و کمی توصیف و تحلیل شده‌اند که به شرح ذیل است:

جدول ۲: کدگذاری و طبقه‌بندی مقوله‌ها در خصوص مبانی دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

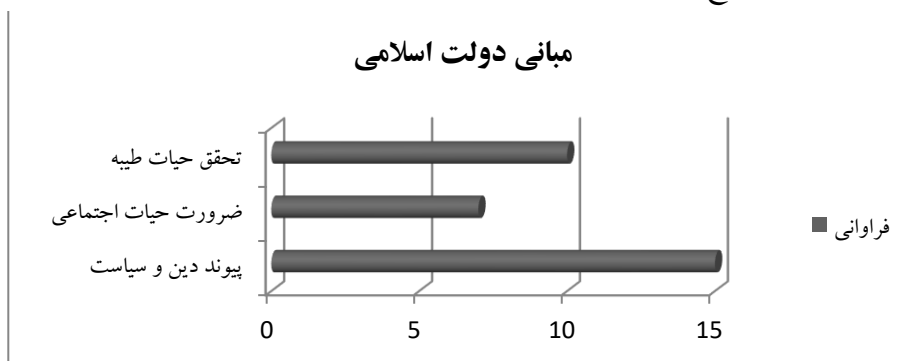
(برگرفته از یافته‌های پژوهش)

جملات کلیدی بیانات	کد	زیر مقوله	مقوله	فراوانی
--------------------	----	-----------	-------	---------

1. Open Coding
2. Inductive

۱۵	پیوند دین و سیاست	اسلام سیاسی	الف	نفی جداانگاری دین و دنیا
			ب	نفی جدایی دین و سیاست (سکولاریسم)
			پ	تشکیل دولت برای تحقق تعالیم دین
			ت	توجه و تأکید به رشد مادی و معنوی
۷	ضرورت حیات اجتماعی	دولت ابزاری برای پیشبرد امور	ث	تشکیل دولت ضرورتی برای پیشبرد امور فردی و اجتماعی
			ج	تشکیل دولت هدف نیست، بلکه ابزار است
۱۰	تحقق حیات طیبه اسلامی	تحقق بخشیدن به اسلام اصیل	چ	نشان دادن توانمندی و کارآیی دین اسلام
			ح	تحقق بخشیدن به اسلام اصیل

نمودار شماره ۱: فراوانی مقوله‌های مبانی دولت اسلامی (پیوند دین و سیاست، ضرورت حیات اجتماعی و تحقق حیات طیبه) را در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای نشان می‌دهد که بیشترین تأکید ایشان در خصوص مبانی دولت اسلامی به پیوند دین و سیاست بوده است که در بیانات ایشان، به این موضوع ۱۵ بار تأکید و توجه شده است.

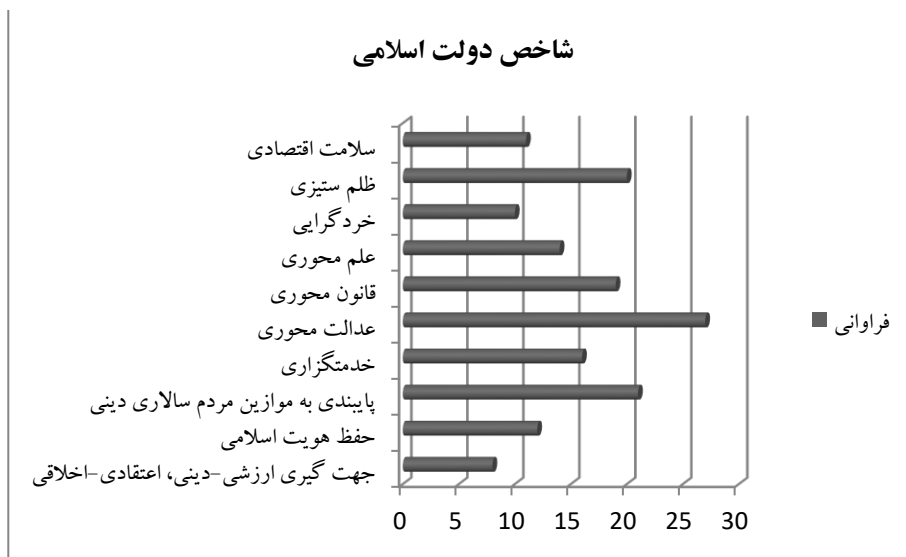

جدول ۳: کدگذاری و طبقه‌بندی مقوله‌ها در خصوص شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (برگرفته از یافته‌های پژوهش)

فراوانی	مقوله	زیر مقوله	کد	جملات کلیدی بیانات
۸	جهت گیری ارزشی-دینی و اعتقادی - اخلاقی	سلامت اعتقادی، اخلاقی، عملکردی	پ۱	اعتماد و حمایت از دین خدا
			ت۱	تقوی، تعبد الهی
			ث۱	انجام کار در راه خدا (عمل صالح)
			ج۱	احیای حاکمیت اسلام در ابعاد مختلف جامعه
			چ۱	ایستادگی و استقامت در راه ارزش های اسلامی
۱۲	حفظ هویت اسلامی	پرهیز از غرب و شرق زدگی	ح۱	حفظ هویت انسانی
			خ	تکیه بر هویت اسلامی - ایرانی
۲۲	پایبندی به موازین مردم سالاری دینی	جمهوریت و اسلامیت	د	اثر گذاری رأی و نظر مردم در انتخاب کارگزاران
			ذ	رابطه دو سویه مردم و کارگزاران
۱۶	خدمت گذاری	خدمت به مردم	ر	متعهد بودن و مسئولیت پذیری
			ز	جهد و خستگی ناپذیری
			ژ	توجه به رفع نیازهای مردم
			س	خدمت به مثابه کار جهادی
			ش	غنیمت شمردن فرصت ها
۲۷	عدالت محوری	التزام به عدالت	ص	عدالت اساس پیشرفت
			ض	عدالت راه حل رفع اختلاف طبقاتی

۱۹	قانون محوری	قانون گستری	ط	قانون ابزار آسایش و آرامش کشور
			ظ	قانون ابزار وحدت ملی
۱۴	علم محوری	دانش	ع	علم عاملی برای رشد ملی و بشری
			غ	تحقق آرمان‌های انقلاب با تمرکز بر دانش
۱۰	خردگرایی	حکمت	ف	استفاده از رأی و نظر کارشناسان در مسائل مختلف
			ق	تعامل با نخبگان و متخصصان
			ک	تکیه بر ظرفیت درونی کشور
۲۰	ظلم ستیزی	مبارزه با قدرت‌های سلطه طلب	گ	نفی ظلم و استکبار
			ل	عدم اعتماد به قدرت‌های سلطه طلب
			م	مبارزه با سلطه طلبان، حالت مطلوب اسلامی است
۱۱	سلامت اقتصادی	مبارزه با فساد اقتصادی	ن	پرهیز از پارتی‌بازی
			و	ساده‌زیستی-اجتناب از اشرافی‌گری
			ی	فساد اقتصادی عاملی برای ایجاد ظلم، شکاف بین مردم و دولت و...

نمودار شماره ۲: بیانگر فراوانی مقوله‌های شاخص دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای است که بیشترین تأکید ایشان بر سه مقوله عدالت‌محوری، پابندی به موازین مردم‌سالاری دینی و ظلم‌ستیزی است

پس از دسته‌بندی و تعیین فراوانی هر یک از این مقوله‌ها در دو بخش مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، گام بعدی توصیف و تحلیل هر یک از این مقوله می‌باشد که به شرح ذیل است:

دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که دولت به معنای کارگزاران و نهادهای حکمرانی است: «دولت اسلامی نه فقط قوه مجریه یعنی حکومتگران و خدمتگزاران عمومی؛ بلکه مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که مسئولیت اداره کشور را برعهده دارند» (Khamenei, 2000/12/2). در جای دیگر ایشان می‌فرمایند: «شکل‌گیری دولت اسلامی، مقدمه تشکیل جامعه اسلامی است (Khamenei, 2011/10/16). براساس این تعریف، ایشان دولت اسلامی را مرحله‌ای بالاتر از تشکیل نهادهای رسمی حکومت می‌دانند؛ و از نظر ایشان تطبیق نظام و رفتار کارگزاران با ملاک‌های اسلامی مدنظر است. در این خصوص ایشان می‌فرمایند: «کارگزاران باید جهت‌گیری‌ها، رفتار اجتماعی، رفتار فردی خود و رابطه‌شان با مردم

را با معیارهای اسلامی تطبیق دهند تا بتوانند به اهداف عالی جامعه اسلامی دست یابند. بنابراین همین که اسم دولت، دولت اسلامی باشد، کافی نیست؛ باید عمل و جهتگیری‌ها اسلامی باشد» (Khamenei, 2005/8/30). بنابراین می‌توان اذعان کرد در دیدگاه ایشان، رفتار کارگزاران و کارکردی که دولت اسلامی دنبال می‌کند نشان دهنده تفاوت دولت اسلامی از سایر دولت‌هاست؛ زیرا شعار دولت اسلامی این است که می‌خواهد رفتار کارگزاران با مردم، رفتار کارگزاران با یکدیگر و رفتار با نظام‌های بین‌المللی را به معیارهای اسلامی نزدیک تر کند» (Khamenei, 2008/8/30). همچنین در دیدگاه ایشان، هدف اصلی تشکیل دولت، تحقق جامعه اسلامی است؛ جامعه‌ای که در آن، آرمانهای اسلامی نظیر عدالت، آزادی، استقلال، امنیت، تحقق پیدا کند؛ یعنی جامعه‌ای دارای عزت ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و بدون فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه و جامعه‌ای در حال پیشروی دائم؛ این آن جامعه‌ای است که ما دنبالش هستیم. البته این جامعه تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند، زیرا زمانی که این جامعه به وجود آید، زمینه برای ایجاد امت اسلامی، یعنی گسترش این جامعه نیز به وجود خواهد آمد (Khamenei, 2011/10/16).

الف) مبانی دولت اسلامی

مبانی دولت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بر اسلامی بودن تاکید دارد که دارای سه زیر مجموعه است: ۱- پیوند دین و سیاست: بیشترین تاکید آیت‌الله خامنه‌ای، در خصوص مبانی دولت اسلامی بر روی مقوله پیوند دین و سیاست بوده است که در بیانات ایشان، ۱۵ بار به این موضوع توجه و تاکید شده است. در دیدگاه ایشان، این نظام انقلابی، بر مبنای دین و بر مبنای اسلام و بر مبنای قرآن شکل گرفته و به همین دلیل از حمایت میلیونی این ملت برخوردار شده و این مردم، جان‌هایشان را کف دست‌شان گرفته‌اند و جوان‌هایشان را به میدان‌های خطر فرستاده‌اند، پس نمی‌توانند مسئولان چنین نظامی از مفاهیم سکولاریستی صحبت کنند (Khamenei, 2008/8/23). پس دین اسلام، دین سیاسی است و دولت نمی‌تواند نسبت به تعالیم و آموزه‌های اسلامی، بی‌توجه باشد، بلکه تشکیل دولت برای این است که تعالیم و آموزه‌های اسلامی محقق گردد (Khamenei, 1999/4/5). همچنین در جای دیگر ایشان می‌فرمایند: «دولت باید به نیازهای مادی و معنوی مردم توجه کند؛ یعنی دولت اسلامی تنها به آسایش و آرامش ظاهری زندگی مردم اکتفا نکند؛ به اخلاق آنها، به دین

آنها، به صراط مستقیمی که جوانهای آنها باید بروند، به رشد دینی و تقوای آنها نیز اهمیت دهد. این جور نیست که بگوئیم آن دیگر کار دولت نیست؛ بلکه دولت باید بسترهای لازم را برای شکل‌گیری اندیشه‌ی درست و اخلاق فاضله در کشور به وجود بیاورد» (Khamenei, 2007/6/30).

۲- ضرورت حیات اجتماعی: آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که تشکیل دولت یک ضرورت اجتماعی است و انسان‌ها ناچار هستند دولتی را برای پیشبرد امور زندگی فردی و اجتماعی ایجاد کنند. ایشان در این خصوص به حدیثی از امام علی (ع) استناد می‌کند که وجود حاکم جائر نسبت به بی‌نظمی و هرج و مرج اولویت دارد. در واقع تشکیل دولت هدف نیست، بلکه ابزاری برای برقراری نظم، امنیت، آرامش و... است. با این توصیف، تشکیل دولت، ضرورت طبیعی، انسانی و اجتماعی است و در گام اول، جامعه به یک مدیر و اداره‌کننده نیازمند است و مسأله خوب و بد بودن وی (مدیر) مسأله بعدی است (Khamenei, 1981/5/19).

۳. لزوم تحقق حیات طیبیه اسلامی: آیت‌الله خامنه‌ای، سومین مبنای تشکیل دولت اسلامی را تحقق حیات طیبیه اسلامی به منزله یک الگو می‌دانند که دولت در تلاش است توانمندی و کارآمدی دین اسلام را در اداره امور فردی و اجتماعی انسانها نشان دهد. در این خصوص می‌فرمایند: در تمام تلاش‌هایی که می‌کنیم، تلاش‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و... این اصل را نباید فراموش کنیم که ما به دنبال تحقق بخشیدن به اسلام کامله هستیم (Khamenei, 2015/3/12). همچنین در جای دیگر می‌فرمایند: «تفاوت ما با بقیه گروه‌هایی که در کشورهای مختلف می‌آیند یک رژیم را تغییر می‌دهند، این است که ما انقلاب کرده‌ایم تا حیات طیبیه اسلامی را برای کشور و برای مردمان بازتولید و تأمین کنیم» (Khamenei, 2008/9/9).

ب) شاخص‌های دولت اسلامی

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، شاخص‌های دولت اسلامی، در ۱۰ مقوله طبقه‌بندی و تعریف می‌شوند که از بین این ۱۰ مقوله، ایشان به ۳ مقوله (عدالت‌محوری، پایبندی به موازین مردم‌سالاری دینی، ظلم‌ستیزی) بیشتر توجه و تأکید کرده‌اند که به شرح ذیل هستند:

جهت‌گیری ارزشی-دینی: در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، یکی از شاخص‌های دولت اسلامی، جهت‌گیری ارزشی-دینی، اعتقادی و اخلاقی است. با توجه به اینکه اصول و مبانی نظام

مقدس اسلامی بر اساس دین و آموزه‌های دینی تشکیل شده است، لذا داشتن جهت گیری‌های ارزشی، دینی به صورتی که منجر به احیای حاکمیت اسلام در جامعه اسلامی گردد، یکی از شاخص‌های اولیه ای است که دولت در جامعه اسلامی باید از آن برخوردار باشد. در این خصوص ایشان می‌فرمایند: «از این دولت (دولت نهم) به طور خاص حمایت می‌کنم. این حمایت، بی‌دلیل نیست. اولاً جایگاه دولت در نظام جمهوری اسلامی و در نظام سیاسی کشور ما جایگاه بسیار مهمی است، ثانیاً بیشترین مسئولیت‌ها را دولت بر دوش دارد؛ بعد هم این جهت گیری‌های دینی و این ارزش‌گرایی انقلابی و اسلامی دولت (دولت نهم) است، خیلی ارزش دارد» (Khamenei, 2007/3/21). همچنین ایشان در جای دیگر بیان می‌کنند: «یکی از چیزهایی که من بر روی آن تکیه می‌کنم، اعتماد به خدای متعال است، اعتماد به وعده‌های الهی است؛ زمانی که خدای متعال صریحاً به ما وعده می‌دهد که «ان تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ»، «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرْهُ»، وقتی خدای متعال با صراحت، با تأکید به ما وعده می‌دهد که اگر شما از دین او حمایت کردید، از راه خدا پیروی کردید و آن را نصرت کردید، خدا شما را نصرت خواهد داد، ما باید به این وعده اعتماد داشته باشیم، بنابراین باید اعتماد به خدا داشته باشید، بنابراین آقایان، برای رضای خدا، کار کنید. هدفتان را هدف خدایی قرار بدهید، مطمئن باشید خدای متعال، راه را باز می‌کند» (Khamenei, 2013/8/28). بنابراین از منظر ایشان، شاخص اعتقادی و اخلاقی به ویژه در مسئولان رده‌های بالا از مهم‌ترین مشخصه‌های دولت اسلامی است که مشتمل بر سلامت اعتقادی، سلامت اخلاقی و سلامت عملکردی ناشی از اعتقاد و نگاه درست به حقایق جامعه است و منبع تشخیص و ارزیابی سلامتی سه گانه مذکور، علاوه بر منابع اسلامی، همسویی با رهنمودهای امام خمینی (ره) است (Khamenei, 2013/8/28).

حفظ هویت اسلامی: یکی دیگر از این شاخص‌ها، حفظ هویت انسانی - اسلامی و اجتناب از غرب زدگی و غرب باوری است. چنانکه حفظ هویت اسلامی و انسانی لازمه رسیدن به استقلال؛ نجات دهنده از انحطاط و عقب ماندگی اجتماعی و در نهایت مهم‌ترین عامل حفظ موجودیت کشور است. بر این اساس غرب‌زدگی و غرب باوری درست در نقطه مقابل حفظ هویت اسلامی و انسانی جامعه بود و عامل خطرناکی است که به استقلال و موجودیت کشور نیز صدمه می‌زند و انحطاط و عقب ماندگی را بدنبال می‌آورد. اهمیت این مساله به حدی است که آیت‌الله خامنه‌ای نیز در مقاطع مختلف، دولت‌های مختلف را به توجه جدی نسبت

به پرهیز از این موضوع رهنمون ساخته‌اند. در این خصوص می‌فرمایند: «یک عده‌ای از شرق و غرب زده‌ها، از سالهای بسیار دور تبلیغ می‌کردند که اگر می‌خواهید کشورتان پیشرفته بشود، باید در ذیل غرب و یا شرق تعریف گردید که البته این فکر غلطی بود؛ حالا در مورد بعضی از آن افرادی که این فکر را القا میکردند، خائنانه بود و بعضی جاهلانه بود. امروز نیز کسانی هستند که همین فکرها را ترویج می‌کنند که ما در ذیل غرب بایستی پیشرفت کنیم؛ نه، پنجاه سال، کشور در زمان دوران پهلوی در ذیل غرب زندگی کرد. یک مدتی در اواسط دوران رضاخان در ذیل آلمان، بعد یک مدتی در ذیل آمریکا تا آخر؛ چه پیشرفتی برای کشور حاصل شد؟ جز بدبختی، عقب‌افتادگی و نابود شدن سرمایه‌های اساسی کشور، چه عاید کشور شد؟ نخیر، در ذیل غرب نمی‌توان پیشرفت کرد و آن کسی که این حرف را بزند چه مسئول کشور باشد و چه فرد عادی، خائن به کشور است و اگر بداند چه می‌گوید؛ ممکن هم هست جاهل باشد (Khamenei, 2017/10/18). بنابراین از نگاه ایشان، پیشرفت و توسعه کشور، تنها بدون وابستگی به غرب و شرق امکان‌پذیر است.

پایبندی به موازین مردم‌سالاری دینی: یکی دیگر از شاخص‌های مهم دولت اسلامی، پایبندی به موازین مردم‌سالاری دینی است که از جمله مقولات مهمی است که در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به آن، ۲۲ بار توجه و تاکید شده است. بنابراین این امر نشانگر اهمیت و اولویت این موضوع برای دولت اسلامی است. در خصوص اهمیت مردم‌سالاری دینی، آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند: «مردم‌سالاری یعنی مردم اصلند و بالاترین مسئول کشور، از رهبری، ریاست جمهوری، مسئولین گوناگون دیگر، با انتخاب ملت مسئولیت پیدا می‌کنند، سرکار می‌آیند و باید به ملت جواب بدهند. پس مردم‌سالاری یعنی مردم در همه امور زندگی، صاحب رأی و صاحب تصمیم هستند؛ درست نقطه‌ی مقابل آن چیزی که قبل از انقلاب در این کشور در طول قرنهای متمادی حاکم بود و نظام حاکم، نظامی استبدادی بود (Khamenei, 2018/2/18)؛ این مهم‌ترین تغییری بود که انقلاب ایجاد کرد. در واقع با انقلاب اسلامی، مدیریت کشور از یک حکومت استبدادی پادشاهی به یک حکومت مردمی و مردم‌سالاری تبدیل شد. امروز، مردم بر سرنوشت خویش حاکمند؛ مردمند که انتخاب می‌کنند؛ ممکن است خوب انتخاب کنند، ممکن است بد انتخاب کنند، اما مردم انتخاب می‌کنند (Khamenei, 2018/2/18). بر این اساس رای و نظر مردم برای ایشان جایگاه والایی دارد.

خدمت‌گزاری: مسأله‌ی خدمت به خلق (مردم)، یکی از مهمترین عوامل درونی شکل‌گیری دولت است. در این خصوص آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: آمده‌ایم که به مردم خدمت کنیم و هیچ چیز نباید ما را از این وظیفه غافل کند؛ البته ما هر کدامان دلبستگی‌هایی داریم، در زمینه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی سلیقه‌ها و دوستی‌های متفاوتی داریم که اینها حاشیه است. متن اصلی خدمت است که نباید بگذاریم این حواشی‌ها بر روی این متن اثر بگذارد (Khamenei, 2013/8/28). همچنین ایشان در خصوص خدمت‌گزاری به مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی دولتمردان نیز اشاره می‌کنند: «در هر بخشی که فعالیت می‌کنیم و مسئولیت آن کاری که بر عهده گرفته‌ایم را باید بپذیریم. در هر بخشی مسئولیت تعریف شده‌ای وجود دارد، آن مسئولیت را بایستی پذیرفت و به مردم پاسخگو بود» (Khamenei, 2006/8/28)

همچنین از منظر ایشان، مقوله خدمت به مردم دو ویژگی مبتنی بر کار جهادی و اغتنام فرصت‌ها دارد. در خصوص کار جهادی می‌فرماید: در زمینه خدمت به مردم به جای کار اداری باید کار جهادی کرد. جهادی به معنای بی‌قانونی نیست و من آدم دعوت‌کننده به بی‌قانونی نیستم؛ اما معتقدم در چارچوب قانون، می‌توان دو جور عمل کرد، کار اداری و کار جهادی. کار جهادی یعنی از موانع عبور کردن، موانع کوچک را بزرگ ندیدن و آرمان‌ها را فراموش نکردن است. بنابراین کار را باید جهادی انجام داد تا خدمت به خوبی انجام می‌گیرد (Khamenei, 2013/8/28). همچنین ایشان در خصوص خدمت‌گزاری به مردم به غنیمت شمردن فرصت‌ها تاکید می‌کنند: «وقت محدود است. چهار سال یا هشت سال، زمان محدودی است و مثل برق می‌گذرد. زمانی انسان به چهار سال پشت سر خود نگاه می‌کند میبیند به اندازه یک روز گذشته است؛ اما در همین زمان محدود، فرصت‌ها نامحدود است؛ یعنی هر ساعت شما یک فرصت است. ابتکاری که به ذهنتان می‌آید، یک فرصت برای شماست. این فرصت‌ها را از دست ندهید (Khamenei, 2013/8/28).

عدالت‌محوری: یکی از اصلی‌ترین و مهمترین شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، التزام به عدالت است که ایشان ۲۷ بار در بیاناتشان به این موضوع پرداخته‌اند. بنابراین با توجه به تاکید ایشان به این موضوع، می‌توان اذعان کرد که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، عدالت‌محوری برای دولت اسلامی، اولین شاخص دولت اسلامی است. در دیدگاه ایشان، اساس پیشرفت بدون عدالت همان نتیجه‌ای را خواهد داشت که تمدن پر جلوه

غرب، امروز به آن دچار شده است (خامنه‌ای ۱۳۹۲/۶/۶) و عدالت در منظومه فکری ایشان به قدری اهمیت دارد که می‌فرمایند: «جامعه اسلامی باید دنبال عدالت برود و اگر عدالت نیست، آن را تامین کند. اگر در دنیا دو نقطه عدل و ظلم وجود داشته باشد و هر دو هم در جامعه غیر اسلامی باشد، اسلام به آن نقطه عدل و لو غیر اسلامی، توجه موافق دارد» (Khamenei, 1994/12/31)

قانون‌محوری: به اعتقاد آیت‌الله خامنه‌ای یکی دیگر از شاخص‌های دولت اسلامی، قانون‌گرایی است. ایشان معتقدند که اگر قانون، درست، بسنده و قابل اجرا باشد و از ضمانت‌های اجرای آن بدرستی استفاده شود، کشور به هدف‌های والای خود دست می‌یابد (Khamenei, 2020/5/27). در جای دیگر با توجه به اهمیت قانون تاکید می‌کنند: «قانون وسیله‌ای برای آسایش و آرامش کشور، حفظ وحدت ملی است و همانند ریلی است که اگر از این ریل خارج شدیم، حتما آسیب و صدمه می‌بینیم. گاهی قانون معیوب است؛ اما اگر به همان قانون معیوب عمل نشود به هرج و مرج منتهی خواهد شد و ضرر عمل نشدن به آن بیشتر از ضرر عمل کردن به قانون است. بنابراین در صورت فقدان قانون صواب، باید قانون معیوب را تا زمان اصلاح آن اجرا کرد (Khamenei, 2013/8/28).

علم‌محوری: علم و دانش و بهره‌مندی از آن، زمینه‌ی رشد ملی، بشری و انسانی را فراهم می‌کند. براین اساس از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، علم‌محوری از دیگر خصوصیات دولت اسلامی است. در اندیشه ایشان، علم اساس و پایه پیشرفت‌های همه‌جانبه کشور است (Khamenei, 2012/2/3). در جای دیگر می‌فرمایند: «دولتمردان باید توجه نمایند که علم با دین و اخلاق همراه شود تا برای بشریت مفید باشد. علم هر چه هم پیشرفت کند ولی اگر از اخلاق و دین فاصله بگیرد، به حال بشریت مفید نخواهد بود (Khamenei, 2006/9/16).

خردگرایی: مسئله حکمت و خردگرایی به مثابه شاخص دولت اسلامی ناظر بر کار کارشناسی و استفاده از ظرفیت بالای کارشناسان در بخش‌های مختلف می‌باشد (Khamenei, 2013/8/28). بنابراین دولت باید با کارشناسان و نخبگانی که در حوزه فعالیت دولت، صاحب‌نظر هستند، به صورت مستمر تعامل داشته باشند. همچنین در جای دیگر ایشان می‌فرمایند: مسئولان کشور، باید به ظرفیت‌های درونی کشور تکیه کنند؛ اما این امر مهم به معنای آن نیست که از امکانات بیرون از کشور و محصولات خارجی استفاده

نشود، بلکه منظور این است که مسئولان امید صرف به کارشناسان و ظرفیت های بیرونی نداشته باشند. ایشان، شناسایی و توجه به ظرفیت درونی و بهره‌برداری خردمندانه از آن‌ها به ویژه زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی را کلید حل مشکلات کشور می‌دانند (Khamenei, 2013/8/28).

ظلم‌ستیزی: ظلم‌ستیزی از جمله شاخص‌های دولتی است که در جهت آرمان‌های انقلاب حرکت می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای به این موضوع، ۲۰ بار در بیاناتشان تاکید کرده‌اند که این امر نشان دهنده اهمیت این موضوع برای دولت اسلامی است. در این خصوص می‌فرمایند: «انتخاب ملت ما در مقابله‌ی با ظلم و استکبار، تسلیم نبود، ایستادگی بود، حفظ استقلال بود، تقویت درونی نظام و ملت و کشور بود؛ اینها تصمیمات ملی است؛ این درست بود» (Khamenei, 2022/3/21). همچنین ایشان در جای دیگر اشاره می‌کنند: «ظلم و ستم و گردن‌کشی (استکبار) از هر دولتی و از هر نظامی سر بزند آفت برای بشریت است. البته امروز آمریکا و صهیونیسم مظهر استکبارند؛ لیکن هر جا، هر دولتی و هر مجموعه‌ای که نسبت به دیگران ظلم و استکبار بورزند، آفتی در جامعه‌ی بشری به وجود می‌آورند. ستیزه با این حالت هم یک حالت مطلوب اسلامی است» (Khamenei, ۱۳۸۷/۶/۲) (خامنه‌ای).

سلامت اقتصادی: سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد و تجمل، آخرین شاخص دولت اسلامی است. آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که منصب حکومتی، جایگاه قدرت و منابع مالی است که باید در مقابل وسوسه‌ها مقاومت کرد. افرادی که متدینند، در مقابل این وسوسه‌ها مقاومت می‌کنند، اما افراد در درجات پایین ممکن است در مقابل این وسوسه‌ها نتوانند مقاومت بکنند. شما باید مراقب باشید و نگذارید در یک گوشه‌ای ناسلامتی اقتصادی به وجود بیاید و حتی قبل از آنکه دستگاه‌های نظارتی وارد عمل گردند، خود مدیر دستگاه مراقب سلامت آن باشد و این احتیاج دارد به نگاه دائم؛ غفلت نباید کرد. فساد مثل موریانه است؛ نگذارید که فساد، رشوه، پارتی‌بازی، اسراف و تجمل و مانند اینها، در دستگاهتان نفوذ بکند. واقعا در دستگاه‌های اجرایی، اکثریت کارکنان، زحمت‌کش و سالمند؛ اما زمانی که یک، دو و ده مورد انسانهای ناسالم در یک دستگاهی حضور پیدا میکنند، مثل موریانه آنجا فعالیت می‌کنند، زحمات این مجموعه‌ی زحمت‌کش ضایع می‌شود، و هم بدنام میشوند. بنابراین، فساد، محیط اطمینان را از بین می‌برد (Khamenei, 2013/8/28). بنابراین در نظام اسلامی، چیزی که به شدت با آن مقابله می‌شود، رسوخ فساد (Khamenei,

1993/8/3)، اسراف و تجمل‌گرایی است، زیرا تجمل‌گرایی دولت، پیامدهای متعددی اعم از افزایش مخارج دولتی، ایجاد فاصله بین مردم و دولت، افزایش مشکلات طبقات مستضعف را به دنبال دارد که موجب از هم گسیختگی جامعه می‌گردد. در این خصوص آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «ساده زیستی بسیار با ارزش است. ما اگر بخواهیم تجمل، اسراف و زیاده‌روی را که بلای بزرگی است، از جامعه ریشه کن کنیم، با حرف نمی‌شود، که از یک طرف بگوییم و از طرف دیگر مردم نگاه کنند و ببینند عمل‌مان جور دیگر است. باید عمل ما مؤید و شاهد بر حرف‌های ما باشد تا اثرگذار باشد» (Khamenei, 2008/8/23).

در نهایت ایشان الگوی آرمانی دولت اسلامی را حکومت پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) می‌دانند که مبتنی بر شاخص‌های عدالت‌محوری، قانون‌محوری، علم‌محوری، ظلم‌ستیزی و... می‌باشد و در این خصوص می‌فرماید: «امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب (ع) یک قله مرتفع است؛ هم برای حاکم اسلامی و حکومت اسلامی، هم برای هر فرد مسلمان. پس باید ایشان را اسوه و الگو قرار داد (Khamenei, 2009/12/6). در جای دیگر می‌فرماید: «انقلاب اسلامی الگو خود را از پیامبر اکرم (ص) و امیرالمؤمنین (ع) گرفت و نظام جمهوری اسلامی به وجود آمد» (Khamenei, 2001/3/21)؛ البته این الگوگیری به معنای همسانی و همترازی با حکومت و حکمرانی نبوی و علوی نیست؛ بلکه این الگوگیری در راستای جهت‌گیری مسئولین نظام اسلامی حائز اهمیت است (Khamenei, 1991/4/5). در جای دیگر ایشان می‌فرماید: در گام اول همه افراد به ویژه مسئولان نظام باید به متون اسلامی مراجعه کنند. از قرآن، سنت و از متون اسلامی، اصول و پایه‌های اصلی حکمرانی را اخذ کنند. آنچه دولت اسلامی و حکومت اسلامی بایستی به‌طور دائم در نظر داشته باشد این است که باید حکومت نبوی و علوی را معیار قرار بدهد. بنابراین ما (مسئولان)، خودمان را با این نوع حکومت بسنجیم؛ هر مقداری که بین ما و آنها حکومت فاصله است، آن را عقب‌ماندگی به حساب بیاوریم. اگر چنانچه کارهای خوب انجام می‌دهیم، از لحاظ معنوی پیشرفت می‌کنیم یا کارهایی که مایه افتخار به‌حسب ارزشهای اسلامی است انجام می‌دهیم، در اهمیت آن مبالغه نکنیم، بلکه با حکومت نبوی و علوی مقایسه کنیم و بررسی کنیم که بین ما و حکومت پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) چقدر فاصله است و آن را رفع کنیم (Khamenei, 2018/8/29).

با این توصیف، می‌توان اذعان کرد که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص شاخص‌های دولت اسلامی، سه مقوله عدالت محوری، پابندی به موازین مردم سالاری دینی و ظلم ستیزی نسبت به سایر مقوله‌ها دارای اولویت و اهمیت بیشتر است و تحقق کامل دولت اسلامی تنها با الگوگیری از شاخص‌های دولت نبوی و علوی میسر است.

نتیجه

در سال ۱۳۵۷ با پیروزی انقلاب اسلامی، نظام جمهوری اسلامی با محوریت دو اصل حاکمیت الهی و حاکمیت مردمی تحقیق یافت، اکنون نظام جمهوری اسلامی به عنوان نقطه عطف و اولین تجربه تاریخ سیاسی شیعه در مردم سالاری دینی استقرار یافت که ساز و کار دولت‌سازی موجود در آن بر مبنای آموزه‌های دین اسلام است؛ اما تاکنون به رغم تلاش‌های فراوانی که در خصوص دولت‌سازی اسلامی صورت گرفته؛ اما هنوز دولت اسلامی در معنای واقعی تحقق نیافته است. از این رو تبیین دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رهبر جامعه ایران می‌تواند الگوی نظری و عملی شکل‌گیری و فعالیت دولت اسلامی گردد. به همین منظور این مقاله به دنبال این بود که به این پرسش پاسخ دهد که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی چگونه ترسیم شده است؟ برای بررسی این موضوع از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد و ۳ مقوله در خصوص مبانی دولت اسلامی و ۱۰ مقوله در خصوص شاخص‌های دولت اسلامی تعیین و هر یک از این مقوله‌ها مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت که از یافته‌های بدست آمده، می‌توان چند نکته اساسی را استنباط کرد:

- از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، دولت اسلامی مهمترین و سومین مرحله از فرایند پنج‌گانه آرمان انقلاب اسلامی است که در صورت عدم تحقق آن به صورت کامل، جامعه اسلامی شکل نخواهد گرفت.

- آنچه دولت اسلامی را از سایر دولت‌ها متمایز می‌کند؛ مبانی و جهت‌گیری اسلامی آن است که ریشه در پیوند دین و سیاست در اسلام، ضرورت حیات اجتماعی و لزوم تحقق حیات طیبه برای جامعه مسلمانان در ابعاد مادی و معنوی دارد.

- از منظر ایشان الگوی دولت اسلامی، دولت نبوی و علوی (ع) است که شاخص‌هایی برای شکل‌گیری دولت اسلامی در حال حاضر دارد که اصلی‌ترین این شاخص‌ها، عدالت محوری، پابندی به موازین مردم سالاری دینی (اهمیت رای و نظر مردم)، ظلم ستیزی،

قانون محوری، جهت گیری ارزشی - دینی، حفظ هویت اسلامی، خدمتگزاری، علم محوری، خردمحوری، مبارزه با فساد و... می باشد.

References

- (2013). Outline of Islamic thought in the Quran; A series of teaching sessions by Seyyed Ali Khamenei. Preparation and arrangement: Cultural Committee of Sohba Center. Tehran: Iman Jihadi Institute. [In Persian]
- (2016), Islamic state, indicators and obstacles to its realization in the thought of the honorable leader, the third conference of Islamic Civilization. [In Persian]
- (21/3/2001), statements in the meeting with the pilgrims and the neighbors of the holy shrine of Razavi. [In Persian]
- (28/8/2013), statements in the meeting of officials and agents of the system. [In Persian]
- (29/7/1990), Binat in a meeting with radio and television officials. [In Persian]
- (3/8/1993), statements at the presidential inauguration ceremony. [In Persian]
- (30/6/2007), statements in the meeting with the members of the government delegation. [In Persian]
- (31/12/1994), statements in the meeting of agents and political representatives of Islamic countries with the leader of the revolution. [In Persian]
- (5/04/1991), statements in Friday prayer sermons. [In Persian]
- (5/4/1999), statements in the meeting with the agents of the system. [In Persian]
- (1/9/1999), statements in a meeting with a group of Basijians. [In Persian]
- (16/10/2011), statements in the meeting of Kermanshah students. [In Persian]
- (16/9/2006), statements in the meeting of young elites. [In Persian]
- (18/2/2018), statements in a meeting with the people of East Azerbaijan. [In Persian]
- (19/5/1981), statements in the first international congress of Nahj al-Balagha. [In Persian]
- (2/12/2000), statements in the meeting with the agents of the system. [In Persian]
- (21/3/2007), statements in the meeting of members of the 9th government. [In Persian]
- (21/3/2022), Nowruz speech addressed to the people of Iran. [In Persian]
- (21/4/1996), statements in a meeting with a group of clerics. [In Persian]

- (23/8/2008) Statements in the meeting between the President and members of the government. [In Persian]
- (23/8/2008), statements in the meeting with the president and members of the government. [In Persian]
- (24/9/2017), statements in the meeting of young elites. [In Persian]
- (27/8/2014) Statements in the meeting between the President and members of the government. [In Persian]
- (28/8/2006) Statements in the meeting between the President and members of the government. [In Persian]
- (29/8/2018), statements in the meeting between the president and members of the government. [In Persian]
- (3/2/2012), Friday prayer sermons in Tehran. [In Persian]
- (30/8/2005), statements in the meeting between the president and members of the government. [In Persian]
- (6/12/2009), statements in a meeting with people on the occasion of Ghadir Eid. [In Persian]
- (7/12/1995), statements in a meeting with a group of clerics. [In Persian]
- (9/9/2008), statements in the meeting of the heads of the three branches and officials of the system. [In Persian]
- Abbasi, Valiullah (2004), the theory of maximum religion (introduction to the scope of religion from the perspective of Professor Motahari), Qobsat, No. 30 and 31. pp. 133-162. [In Persian]
- Alizadeh, Beyuk (1992), Hayat Taqli Islam, Tehran: Islamic Propaganda Organization. [In Persian]
- Ashouri, Dariush (2012). Political encyclopedia. Tehran: Marvarid Publications, 21st edition. [In Persian]
- Atrat Dost, Mohammad (2018), methodology of understanding hadith with the method of content analysis and discourse analysis, Hadith Research, p. 11, p. 21: pp. 300-310. [In Persian]
- Azimi Shushtri, Abbas Ali (2009). General goals and duties in Islam, political knowledge, first year. the first number. pp. 99-128. [In Persian]
- Bashiriyeh, Hossein (2008). Teaching political knowledge: the basics of theoretical and institutional political science, Tehran: Negah Maazeresh Publishing House. [In Persian]
- Firhi, Dawood (2016). Political system and government in Islam, Tehran: Somit Publications. [In Persian]
- Haji Sadeghi, Abdullah (2007), Philosophy and Political System of Islam, Qom: Zamzam Hedayat. [In Persian]
- Heywood, Andrew (2013), Politics, Tehran: Ney Publishing.
- Hosseinpour, Dawood and others (2020), the components of developing public policies in the Islamic state with the approach of modern Islamic civilization (viewpoint of Ayatollah Khamenei), Basic Studies of Modern Islamic Civilization, Vol. 6, pp. 60-80. [In Persian]
- Iman, Mohammad Taqi, Noshadi, Mahmoudreza (2011), Qualitative Content Analysis, Research Quarterly, Q3, Vol.2, P.17. [In Persian]

- Keshavar Shukri, Abbas; Alizadeh (2020), the road map to achieve the Islamic state for the realization of the new Islamic civilization from the point of view of Ayatollah Khamenei, the National Conference of Civilizing Components in the Statement of the Second Step. [In Persian]
- Khamenei, Ayatollah Seyed Ali. (2015), province and government; Discussions about the concept of velayat, divine government and Islamic ruler (compilation of Ayatollah Khamenei's statements), prepared and organized by the Cultural Committee of Sohba Center. Tehran: Iman Jihadi Institute. [In Persian]
- Khorramshad, Mohammad Baqer (2006), Religious Democracy, Tehran: Maarif Publishing House. [In Persian]
- Lak Zaei, Najaf (2018), Theory of the State in Ayatollah Khamenei's Political Thought, Political Science Quarterly of Bagheral Uloom University, p. 21, p. 81. [In Persian]
- Mehri, Karim (2016), Islamic State based on the statements of the Supreme Leader, the foundation data theorizing method), Political Science, Vol. 24, pp. 31-58. [In Persian]
- Misbah Yazdi, Mohammad Taqi (2013), Questions and Answers, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute
- Mohammadi, Khadijah (2018), the nature and pillars of the Islamic state in the view of Ayatollah Khamenei, Approach to the Islamic Revolution, p. 12, p. 61, 61-88. [In Persian]
- Mohammadpour, Ahmad (2013), qualitative research method (anti-method), Tehran: Sociologists. [In Persian]
- Moin, Mohammad (2007), Farhang Moin, Tehran: Zarin. [In Persian]
- Molai, Rasul (2017), Islamic State and measuring its extent in the creation of a new Islamic civilization in the thought of the Supreme Leader, Farhang Al-Horesh Quarterly, vol. 35, pp. 35-68
- Momeni Rad, Akbar and others (2013), qualitative content analysis in research methodology, Educational Measurement Quarterly, Q4, No.14, pp. 188-214. [In Persian]
- Nouri, Abbas (2017), The Nature of the Islamic State in the Political Thought of Ayatollah Khamenei, Islamic Government Quarterly, 23, Vol. 40, 137-157. [In Persian]

استناد به این مقاله: صادقی، الهه و موحدی، سمانه. (۱۴۰۲). مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. دولت پژوهی، ۹(۳۳)، ۱۹۵-۲۲۲. doi: 10.22054/tssq.2023.71453.1364

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.